

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТА ПОСЯГАННЯ У ЗЛОЧИНАХ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ.

УДК 343

Правосуддя в Україні згідно статті 124 Конституції України здійснюється виключно судами[6]. Діяльність органів дізнання, досудового слідства, прокуратури, органів, які здійснюють виконання судових рішень, захисників і законних представників також є частиною здійснення правосуддя, оскільки вказані органи та особи забезпечують, супроводжують і допомагають судовій владі.

Історія розвитку поглядів суспільства на систему кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за злочини проти правосуддя, свідчить, що охорона інтересів останнього завжди здійснювалася, з одного боку, через встановлення посягань «зсередини» (діяння, що вчиняються особами, діяльність яких у сфері правосуддя) і посягань «ззовні» (діяння, що чиняться проти осіб, котрі виконують функцію з виконання завдань правосуддя).

Правосуддя може бути ефективним лише за умови суворого дотримання закону як самими представниками судової влади, так і іншими посадовими особами і громадянами, які так чи інакше беруть участь у сфері здійснення правосуддя. Тому у чинному Кримінальному кодексі України (далі КК) передбачена кримінальна відповідальність за злочини проти правосуддя, що складають розділ XVIII, який включає 30 статей, в яких передбачена відповідальність за найбільш небезпечні посягання на діяльність суду і інших органів, що забезпечують здійснення правосуддя (прокуратура, органи досудового слідства і органи, які забезпечують виконання судових рішень)[9, с.1004-1048]. Менш значні порушення у сфері правосуддя вважаються правопорушеннями, за які передбачена адміністративна відповідальність згідно Кодексу України про адміністративні правопорушення.

У даній статті розкривається поняття об'єкта посягання у злочинах проти правосуддя і проводиться аналіз наукових праць з цього питання, національного законодавства, що регулює кримінальну сферу діяльності держави та уповноважених органів. Наводяться конкретні приклади застосування норм кримінального законодавства у сфері правосуддя.

Таким чином, метою даної статті є дослідження проблемних питань визначення об'єкта посягання у злочинах проти правосуддя в Україні. Відповідно, завданням даної статті є визначення базових напрямків удосконалення та розвитку чинного кримінального законодавства, а також

створення науково обґрунтованої системи законодавчого регулювання правосуддя в Україні.

Давно вже було відмічено ключове значення об'єкта злочину для вирішення питань кримінального права. Вчені - криміналісти підкреслювали, що без визначення такого не можна пізнати суть суспільно небезпечного посягання, що злочинні посягання розрізняються між собою цінністю суспільних відносин, порушуваних ними. Зверталася увага на залежність між помилками у встановленні об'єкта злочину і неправильною кваліфікацією вчиненого. Обґрунтовано також, що властивості об'єкта посягання дозволяють з'ясувати зміст і ознаки інших елементів складу злочину. Багато з фахівців при цьому як базову категорію для виведення дефініції поняття об'єкта злочину використовували категорію «суспільні відносини»[11, с.25]. Останнім часом все частіше висловлюються інші думки. Активізуються концепції об'єкта — правового блага, об'єкта — інтересу. Пропонується, зокрема, розуміти під об'єктом злочинів цінності, що охороняються кримінальним законом від суспільно небезпечних посягань і яким у процесі вчинення злочину заподіюється шкода або створюється небезпека заподіяння такої шкоди[8, с.17]. Так, Р. Р. Галіакбаров, оцінюючи інші думки, звертає увагу на те, що «кінець кінцем вони не виходять за межі сталих в теорії кримінального права вирішень проблеми об'єкта злочину»[3, с.96]. Дійсно, якщо ми говоримо про об'єкт злочину як про соціальне благо, то передбачається, що щось має бути визнане таким. А це, напевно, не можливо поза межами суспільних відносин. Якщо ми міркуємо про об'єкт злочину як про який-небудь інтерес, то за останнім виразно вимальовується соціальний зв'язок, без якого даний інтерес не може бути реалізований.

З викладеного можна припустити, що об'єднання законодавчих конструкцій злочинів проти правосуддя в рамках одного структурного елементу Кримінального кодексу трактувалось головним чином якісною своєрідністю порушуваних цими посяганнями суспільних відносин.

І найменування розділу XVIII КК слідує, що центральне місце серед цих відносин належить діяльності по відправленню правосуддя. У юридичній літературі вірно підкреслюється, що «злочини проти правосуддя завжди пов'язані із специфікою діяльності органів правосуддя, тому інші посягання, що порушують нормальну їх роботу, але не зв'язані із специфікою правосуддя, є злочинами проти авторитету органів державної влади або у сфері службової діяльності.

Кажучи про аналізовану нами групу злочинів, В.С. Власов справедливо помічає, що «органи, що здійснюють правосуддя і сприяючи йому, цікавлять законодавця не як ланка державного апарату і не як галузь дер-

жавного управління, а як особливий «механізм», що виконує завдання виняткової важливості»[1, с.100].

Саме своїми цілями, своєю спрямованістю на захист інтересів особи, суспільства і держави перш за все особливість правосуддя як виду юрисдикційної діяльності. Не випадково на конституційному рівні воно проголошено гарантом прав і свобод людини та громадянина. Про охоронний характер діяльності по відправленню правосуддя можна вважати і на основі процесуального законодавства. Так, згідно ст. 2 Кримінально-процесуального кодексу України завданнями кримінального судочинства є охорона прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, які беруть в ньому участь, а також швидке і повне розкриття злочинів, викриття винних та забезпечення правильного застосування Закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності і жоден невинний не був покараний.

Але своєрідність правосуддя не тільки у властивому йому правоохоронному характері, але і в формах функціонування, бо воно може здійснюватися визначеними способами, а не довільно по розсуду якихось посадових осіб або органів. У Конституції України як форми функціонування правосуддя названі конституційне, цивільне, господарське адміністративне і кримінальне судочинство (ч. 3 ст. 124)[4, с.137]. При зверненні до будь-якого з цих методів суди прагнуть до вирішення конфліктів в правовій сфері життя суспільства.

І. Я. Фойніцкій підкреслював: «Як кримінальне, так і цивільне судочинство прагнуть до досягнення правильного вирішення справи, згідно з істиною, причому в підставу кладуться загальні логічні прийоми розкриття істини. Вирішити судову справу — означає дати відповідь на два питання: чи відбулося шукане і яка правова норма має бути застосована до того, що відбулось? Друге питання вирішується на підставі юридичних вчень про застосування законів шляхом тлумачення і аналогії. Що ж до першого, то він є лише повторення загального питання про відшукання істини, і для судової відповіді на нього необхідні ті загальні прийоми, які з цією метою застосовні в області науки; подібно до останньої, судочинство складається з дослідження (слідство, розшук) і оцінки (рішення, вирок); аналіз і синтез складають і для нього могутні устої»[12, с.7]. У цьому ракурсі правосуддя слід розглядати як діяльність пізнавальну і правозастосовчу.

Науковець в той же час звертав увагу на глибоку відмінність між областями теоретичною і процесуальною. «Перша, — по його виразу, — покоїться на волі наукового пошуку». А для другої «право стає не тільки метою, але і засобом». Іншими словами, специфічною межею правосуддя служить його достатньо жорстка регламентація процесуальним законом,

Діяльність суду, таким чином, є охоронною по своїй спрямованості, пізнавальною і правозастосовчою (пізнавально-правозастосовчою), — по методу здійснення, а також що протікає в особливій процесуальній формі.

Слід вважати, що саме наявність у правосуддя трьох вищевказаних специфічних властивостей і зумовлює необхідність виділення його як самостійний об'єкт кримінально-правової охорони. Таке виділення передбачає створення комплексу норм, які основним призначенням мали б захист правосуддя як охоронної і пізнавально-правозастосовчої діяльності, а також процесуальної форми останньої і консолідації відповідних приписів і заборон одного структурного елементу Кримінального кодексу. Подібну роль, головним чином, і покликаний виконувати розділ XVIII КК. В той же час слід підкреслити, що діяльністю по відправленню правосуддя об'єкт посягань, передбачених в названому розділі, не вичерпується.

За допомогою заходів кримінальної репресії законодавець прагне не тільки організувати захист даного виду діяльності, але і створити сприятливі умови для такої, а, перш за все, додати певну спрямованість пов'язаній з правосуддям діяльності правоохоронних органів, посадових осіб і суб'єктів процесу. Можна в цьому сенсі погодитися з Н. А. Носковою, яка в своїй роботі відзначає: «Посягання на інтереси правосуддя є посягання на нормальну діяльність суду, прокурора, органів дізнання і попереднього слідства по здійсненню завдань правосуддя»[10, с.10]. Таким чином, в об'єкт кримінально-правової охорони розділу XVIII КК включаються, разом з суспільними стосунками, що виникають в ході здійснення правосуддя, такі суспільні стосунки, які виникають і реалізуються в ході діяльності інших органів і осіб, направленої на вирішення завдань, що стоять перед судовою владою. Відмітимо далі, що розділ XVIII КК розрахований не тільки на захист процесуальних відносин. З такою позицією законодавця погоджуються не всі вчені.

Деякі автори підкреслюють, що в розділі про злочини проти правосуддя логічніше було б зосередити, виходячи з родового об'єкта, тільки норми, що охороняють діяльність по відправленню правосуддя. Слідуючи логіці подібних висловів, необхідно було б визнати зайвими в розділ XVIII КК значне число складів злочинів. Наприклад, ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі (ст. 390 КК), злісна непокоря законним вимогам адміністрації виправної установи (ст. 391 КК), дії, що дезорганізують роботу виправних установ (ст. 392 КК), втеча з місця позбавлення волі або з-під варти (ст. 393 КК), втеча із спеціалізованого лікувального закладу (ст. 394 КК), порушення правил адміністративного нагляду (ст. 395 КК) не роблять замах на діяль-

ність по відправленню правосуддя і, мабуть, при вище названому підході були б виключені з розділу про злочини проти правосуддя і поміщені в сусідній розділ «Злочину проти порядку управління». Та все ж місце складів злочинів, передбачених ст. 390 і 395 КК, на наш погляд, визначене законодавцем вірно. Приміщення цих складів в розділ про злочини проти правосуддя означає, що законодавець спрямованість відповідних норм бачить не в захисті порядку управління, а в забезпеченні завдань, що стоять перед правосуддям, за допомогою гарантування обов'язковості судових і інших процесуальних актів. Останню не випадково часом відносять до невід'ємних властивостей правосуддя. «Судові рішення, — пишуть, наприклад, К. Ф. Гуценко і М. А. Ковальов, — що приймаються в процесі або за підсумками відправлення правосуддя відповідно до законодавства наділяються особливими властивостями. Одне з них — обов'язок»[5, с.51]. Отже, можна визначити, що в об'єкт кримінально-правової охорони розділу XVIII КК включені суспільні відносини, що забезпечують обов'язковість процесуальних актів.

Облік природи злочинів, передбачених ст. 390-393 КК, дозволяє правильно підійти до оцінки ряду фактичних ситуацій, зокрема, виключити кваліфікацію по вказаних статтях дій осіб, що знаходяться в місцях позбавлення волі або під вартою без законних на те підстав. У цьому плані надмірно категоричним виглядає визначення Судової колегії Верховного Суду СРСР у справі С. від 25 грудня 1946 р., в якому наголошується, що «втеча з місця утримання під вартою є кримінально караною і в тому випадку, якщо згодом після вчинення втечі припинена справа, по якій обвинувачений був поміщений під варту»[2, с.232]. Дана теза невірна, наприклад, для випадків, коли примусові заходи застосовувалися в ході розслідування не в процесуальних цілях, а всупереч ним. При подібних обставинах ухилення від здійснення цих мір не слід розцінювати як злочинне діяння.

І сама діяльність по відправленню правосуддя, і пов'язана з нею процесуальна діяльність інших органів і осіб, і діяльність, за допомогою якої забезпечується обов'язковість процесуальних актів, вимагають для свого належного здійснення особливих умов. Це, головним чином, пояснюється тим, що всі ці види діяльності протікають в тій сфері життя суспільства, яке характеризується підвищеним рівнем конфліктності інтересів. У найбільшій мірі це, звичайно, відноситься до кримінального судочинства. Звідси потреба в посиленому кримінально-правовій охороні життя, здоров'я і особистої безпеки всіх осіб, що беруть участь в цій діяльності. Цим же обумовлюється поява норм, безпосередньо спрямованих на захист таких цінностей, як авторитет судової влади, честь і гідність осіб, покликаних сприяти суду, незалежність судової влади, процесуальна са-

мостійність органів, що здійснюють досудове слідство, таємниця досудового слідства.

Сумніви, на наш погляд, можливі і щодо правильності вибору законодавцем місця того, що має в своєму розпорядженні ст. 379 КК «Посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя». Розміщення даної норми в розділ про злочини проти правосуддя повинно означати, що основний безпосередній об'єкт посягання на життя особи, що здійснює правосуддя, лежить в площині суспільних відносин, що забезпечують передумови для виконання процесуальних функцій, а також що гарантують обов'язковість судових рішень[7, с.44]. Представляється, що ознаки, диференціюючі відповідальність за кваліфіковане вбивство і посягання, передбачене ст. 379 КК, знаходяться не в області об'єкта злочину, а в області мотивації останнього. Життя судді і інших осіб, повинна захищатися особливим чином не тільки тому, що вона є безпосередньою умовою здійснення визначеного роду діяльності, але і тому, що підсумок останньої здатен викликати невдоволення окремих людей, чий інтереси суперечать інтересам правосуддя. Тому логічніше було б помістити аналізований склад злочину в розділ 2 «Злочинів проти життя і здоров'я особи». Саме таким чином вирішено питання про місце норми, що передбачає відповідальність за умисне вбивство магістрату, судді, адвоката, якої-небудь посадової особи системи правосуддя і т. п., в КК Франції. Французький законодавець помістив дану норму (п. 4 ст. 221-4) в розділ I «Про посягання на життя людини», хоча, як вже було сказано, в Кримінальному кодексі даної держави є окремий розділ (гл. IV) «Про посягання на діяльність суду»[11, с.35].

Подібний підхід представляється вірним і в світлі ціннісної ієрархії об'єктів кримінально-правової охорони, верхівку якої повинні складати життя людини як найбільш цінне соціальне і особисте благо, ради забезпечення якого, кінець кінцем, і функціонують всі соціальні інститути.

При конструюванні складів злочинів, якими умисно заподіюється шкода цій вищій цінності, саме останній необхідно надавати значення основного об'єкта, що охороняється. Все ж таки інші соціальні блага можуть займати по відношенню до нього лише місце додаткового об'єкта кримінально-правової охорони.

Викладене дає підстави зробити такі узагальнення. До об'єкта кримінально-правової охорони розділу XVIII КК доцільно було б віднести також коло суспільних відносин, які забезпечують передумови для належного здійснення діяльності по відправленню правосуддя, а також діяльності органів і осіб, уповноважених сприяти суду в здійсненні за-

вдань, що стоять перед ним, і діяльності по реалізації результатів правосуддя.

Законодавець, визначивши в розділі XVIII КК ряд злочинів і давши їм назву «Злочини проти правосуддя», зосередив тут конструкції злочинних діянь, змістом яких є посягання на суспільні відносини, призначені забезпечити посилення, здійснених в рамках закону, а також реалізацію результатів охоронної, пізнавально - правозастосовчої діяльності суду, органів дізнання, досудового слідства, прокуратури, органів, які здійснюють виконання судових рішень, захисників і законних представників і інших учасників кримінального судочинства.

Таким чином, проведений аналіз визначення сутності об'єкта в злочинах проти правосуддя свідчить, що дане питання потребує додаткового ґрунтовного обміркування та законодавчої регламентації.

1. Власов. И. С. Об объекте преступлений против правосудия // Ученые записки ВНИИСЗ. Вып. 1/18. М., 1964. С. 100.
2. Вопросы уголовного права и процесса в практике Верховных Судов СССР и РСФСР. 1938-1978. М., 1980. С. 232.
3. Галиакбаров Р.Р. Уголовное право. Общая часть. - Краснодар, 1999. С. 96.
4. Годованец В. Ф. Конституційне право України. - К.: МАУП, 2005. - 360 с.
5. Гуценко Г. Ф., Ковалев М. А. Указ. соч. С. 51.
6. Конституція України: Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. Из змінами внесеними Законом України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV.
7. Коржанский Н. И. Развитие учения об объекте преступления в науке советского уголовного права // Становление и развитие советского уголовного законодательства. Волгоград, 1973. С. 44.
8. Кримінальне право України : Загальна та Особлива частини: Навч. посіб. / В.О. Кузнецов, М.П. Стрельбицький, В.К. Гіжевський. — К.: Істина, 2005. — 380 с.
9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України.-НЗ4 5-те вид., переробл. та доповн. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка.- К.: Юридична думка, 2008. – 1216 с.
10. Носкова Н. А. Ответственность граждан за преступления против правосудия. М., 1975. С. 10.
11. Преступления против правосудия / Горелик А.С., Лобанова Л.В.; Ассоциация Юридический центр.- СПб.: Издательство Р. Асланова «Юрид. Центр Пресс», 2005. – 489 с.
12. Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства. СПб., 1996. Т. 1. С. 7.

Shymko T.V.

The Separate Aspects of the Encroachment Object in the Crimes against Justice Determination

The theoretical and practical aspects of crimes classification are considered against the justice by the object of their encroachment, the points of view of scientists and criminal lawyers are analyzed, separated concepts and categories of this question have

been formulated.

Keywords: justice, criminal legal norms, crime, the object of encroachment, criminal legal guard, criminal legal proceeding, responsibility.